

เอกสารประกอบการนำเสนอ

ฝายมีชีวิต

เวทีเสวนา

“สานพลังประชารัฐ สร้างความปรองดองสมานฉันท์ การปฏิรูปประเทศด้วยฝายมีชีวิต”

วันที่ 21 เมษายน 2559

ณ ห้องประชุมเทวกรรมรังรักษ์ สโมสรกองทัพบก

โดย เครือข่ายฝายมีชีวิตแห่งประเทศไทย

ฝายมีชีวิตคืออะไร

ฝายมีชีวิต คือ ฝายยกระดับน้ำในลำธาร ห้วย หรือ ลำคลอง ที่ราษฎรชาวบ้าน และนักวิชาการท้องถิ่นร่วมกันประยุกต์ และปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเก็บกัก และจัดสรรน้ำที่มีอยู่แต่ละท้องถิ่น เช่น ฝายแม้ว นบ เลห์ มาเป็นเครื่องมือในการกักเก็บน้ำที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นและจัดปรับให้สอดคล้องกับระบบนิเวศ เกื้อกูลวิถีความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นเพื่อให้ชุมชนสร้างและบำรุงรักษาได้เอง และยั่งยืน

ทำไมจึงเป็นฝายมีชีวิต

การทำฝายมีชีวิต จะก่อให้เกิด “ชีวิต” ขึ้นกับพื้นที่และชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ โดยสามารถจำแนกได้อย่างน้อย 4 ประการ ดังนี้

ประการแรก เกิดความมีชีวิตชีวาของผู้คนในท้องถิ่น เชื่อมความสัมพันธ์ของผู้คนในท้องถิ่นให้แน่นแฟ้นมากขึ้น จากการที่ผู้คนในชุมชนได้มาร่วมปรึกษาหารือกัน ร่วมรับรู้ ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจในการทำฝายว่าจะส่งผลกระทบต่อพวกใครอย่างไรบ้าง ทั้งในด้านที่เป็นผลดี และด้านที่เป็นผลกระทบ ผ่านกระบวนการประชาเข้าใจ และกำหนดข้อตกลงในการใช้ประโยชน์และบำรุงรักษาฝายนี้ร่วมกันอันเป็นการกำหนดนโยบายสาธารณะโดยคนในท้องถิ่นเอง เมื่อสามารถสร้างฝายเสร็จ จุดสร้างฝายคือศูนย์รวมจิตใจของชุมชนนั้นๆ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจมาเล่นน้ำ มีน้ำตกในหมู่บ้าน เป็นโรงเรียนหัดว่ายน้ำ เป็นแหล่งเศรษฐกิจสร้างรายได้ เพราะฝายมีชีวิตเป็นของคนในชุมชนทุกคน

ประการที่ 2 มีการก่อสร้างที่เกื้อกูลชีวิต คือ ใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ย่อยสลายได้ง่าย มีการปลูกต้นไม้ที่โตเร็ว ชอบน้ำ สร้างน้ำได้ด้วยตัวเอง เช่น ต้นไทร ต้นโพธิ์ มะเดื่อ มะเดื่อปล้อง ฯลฯ หรือฟันฟูดต้นไม้ที่มีอยู่แล้วเพื่อให้รากไม้งอกแผ่ขยายออกไปเป็นโครงสร้างของฝายในระยะยาว

ประการที่ 3 พื้นฟูชีวิตในระบบนิเวศท้องถิ่น เพราะระดับน้ำที่เพิ่มสูงขึ้นทำให้เกิดความชุ่มชื้นของพื้นดิน และช่วยเพิ่มระดับน้ำใต้ดินให้กับพื้นที่ดินสองฝั่งน้ำที่ตั้งฝายนั้น ทำให้พืชพรรณดั้งเดิมงอก และเติบโตขึ้น สัตว์น้ำเพิ่มขึ้น ต้นไม้ที่ถูกนำมาปลูกที่หุบข้าง เมื่อได้รับอาหารจากกระสอบ

ทราย จะเริ่มมีรากงอกงอนไชไปตามแหล่งอาหารในกระสอบต่าง ๆ จนประสานยึดเข้าด้วยกัน เวลาผ่านไปชีวิตบนฝายเจริญงอกงาม ชีวิตในน้ำได้อาศัยรากไม้เป็นที่หลบภัยและเป็นแหล่งอาหาร ชีวิตริมฝายได้อาศัยร่มเงา และความอุดมสมบูรณ์ที่กลับคืนมา เมื่อถึงฤดูน้ำหลากฝายต่าง ๆ สามารถชะลอความแรงของกระแส น้ำได้ ความกว้างของตัวฝายสามารถกักน้ำไว้เพื่อช่วยเติมน้ำในดินให้กับพื้นที่กลางน้ำได้ ส่วนในฤดูแล้งน้ำที่ถูกเก็บไว้ในดินจะช่วยสร้างความชื้นคืนให้ชีวิตในธรรมชาติและลำคลอง วังน้ำหน้าฝายยังประโยชน์ในด้านการรักษา ระดับน้ำในดินไว้ให้พื้นที่ทางการเกษตรรอบ ๆ ตัวฝายในรัศมี 2 กม. รอระยะเวลาเติมน้ำในฝายเมื่อถึงฤดูฝนอีกครั้งเป็นวัฏจักรของระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์

ประการที่ 4 เพิ่มศักยภาพการทำมาหากินของคนในท้องถิ่น เพราะการมีน้ำทำให้คนในชุมชนทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องและสร้างรายได้ให้เพิ่มขึ้นได้อย่างมาก ทั้งการปลูกพืชผัก ผลไม้ และการเลี้ยงสัตว์ พืชผัก อุดมสมบูรณ์ขึ้นจากการมีน้ำรด ทั้งจากน้ำในฝาย และน้ำจากบ่อน้ำตื้นที่มีระดับน้ำสูงขึ้น *ฝายหัวลิก กำแพงเซา* ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรสูงขึ้นเป็น 2 เท่า *ฝายวัดจันท* ทำให้มีรายได้กว่า 5,000 บาท กลับมาปลูกข้าวได้อีกครั้ง หลายที่เป็นแหล่งพักผ่อนของคนในชุมชน เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการท่องเที่ยว รวมถึงทรัพยากรที่ได้รับการฟื้นฟูทั้งพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์เป็นแหล่งรายได้ให้กับหลายครอบครัว นอกจากนี้ฝายมีชีวิตยังลดความเสี่ยงหรือความเสียหายทางเศรษฐกิจที่จะเกิดจากน้ำท่วมเมืองได้ ดังที่ชาวเมืองนครศรีธรรมราช ใช้ฝายมีชีวิต 3 ตัว ช่วยชะลอน้ำไม่ให้เข้าท่วมเมือง และใช้ฝายนี้แก้ปัญหาขาดน้ำประปาในหน้าแล้ง

หลักการสำคัญ

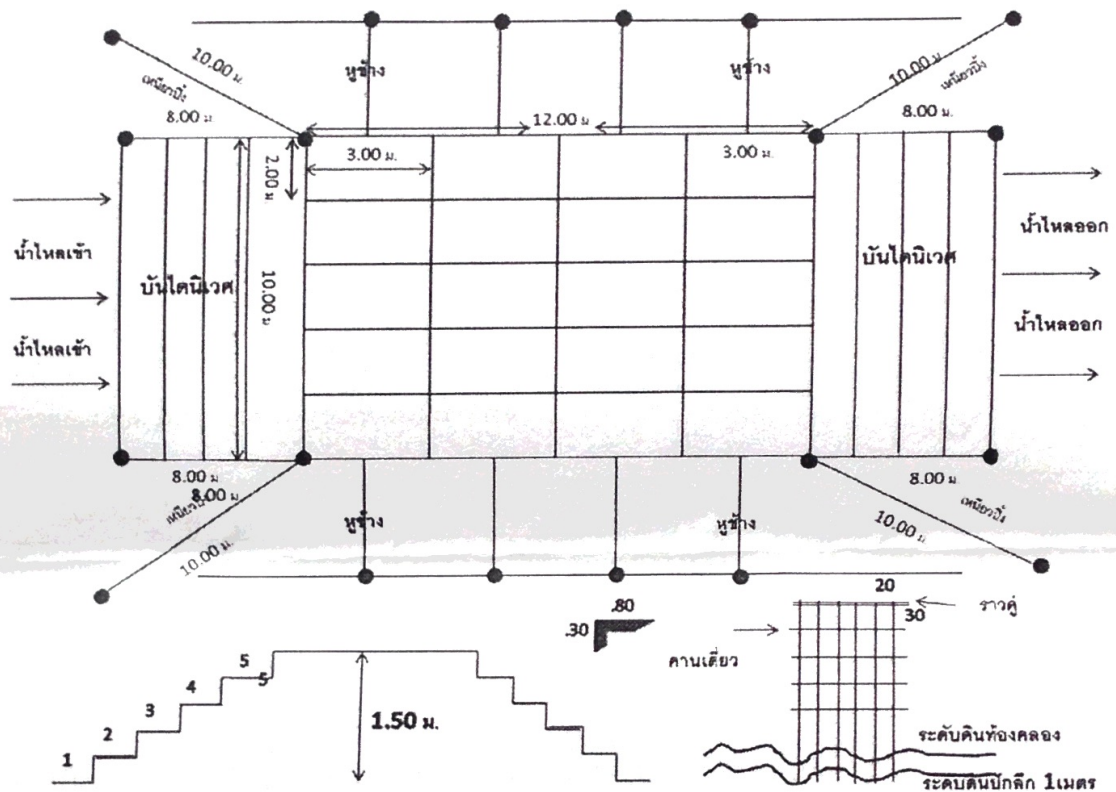
การทำฝายมีชีวิต ต้องยึดหลักสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ต้องผ่านเวทีประชาเข้าใจ
2. ชาวบ้านต้องจัดการตนเองเป็นหลัก
3. ห้ามใช้สิ่งแปลกปลอมทางธรรมชาติ เช่น ปูนซิเมนต์ เหล็ก

วัสดุ-อุปกรณ์สำคัญ

ไม้ไผ่ เชือก กระจสบ และทราย

สร้างฝายมีชีวิตอย่างไร

เริ่มต้นจากการกำหนดแนวระดับของสันฝายให้เป็นล่างและบนของต้นไทร หรือหินธรรมชาติที่มีอยู่แล้ว หรือกระจสบทราย เมื่อกำหนดแนวได้แล้วจึงใช้ไม้ไผ่ หรือไม้สนประติพันธ์ (ในกรณีที่ต้องการความรวดเร็วและทำลายนิเวศน้อยที่สุด) เพราะเป็นไม้เศรษฐกิจที่สามารถปลูกทดแทนได้ หรืออาจใช้ไม้ที่ "ปักติด" เช่น สะตอเบา หรือกระถินบ้าน อินทนิล ตะแบก จิกนา คล้าย ปักเป็นเสาไม้ ค้ำยันด้วยไม้ ขวางด้วยไม้ผูกคาคด้วยเชือก แล้วนำปุ๋ยคอก เศษใบไม้ ขุยมะพร้าว รองกันฝาย วางทับด้วยทรายใส่กระจสบสลับชั้นกัน ดิน หิน ทราย ขุยมะพร้าว ที่สำคัญจะต้องเจาะ หรือผ่าให้น้ำเข้าได้เพื่อไม่ให้เกิดอากาศในถุงกระจสบ ที่เหลือให้ใส่ปุ๋ยคอก น้ำหมักชีวภาพจนเต็ม วางชั้นบนสุดด้วยหิน หรือทรายใส่กระจสบ ปิดทับหน้าด้วยไม้ไผ่ถักด้วยเชือก แนวด้านหน้าและด้านหลังของแนวฝายนี้ทำเป็นชั้นบันไดหรือบันไดนิเวศ มีลักษณะเป็นชั้นบันได 5 ชั้น

ด้านหน้าบันได จะเกิดเป็นวังน้ำลึกตามขนาดความสูงของตัวฝายที่ยกระดับขึ้นมา มวลน้ำลึกหน้าฝายจะช่วยรับแรงปะทะ และลดระดับความรุนแรงของน้ำที่หลากหลายอย่างรวดเร็วในฤดูฝนได้ ทั้งยังทำให้ทรายและตะกอนยกตัวไหลข้ามฝายไปกับสายน้ำได้ (แก้ปัญหาการตื่นเงินที่หน้าฝายได้)

บันไดหลัง ทำหน้าที่รับแรงกระแทกของน้ำจากตัวฝาย และเป็นบันไดให้ปลา กุ้ง ตลอดจนสัตว์น้ำทุกชนิด สามารถผ่านตัวฝายไปสู่ต้นน้ำได้

หูช้าง เป็นแนวกำแพงยาวยื่นไปตามริมตลิ่ง ทั้งเหนือฝายตลอดจนใต้ฝาย ลักษณะของกำแพงหูช้างใช้วัสดุเช่นเดียวกับตัวฝาย

เหนียวปัง เป็นส่วนประกอบที่สำคัญอีกส่วนหนึ่งที่ใช้สำหรับตัดวงจรมันไม่ให้ไหลได้ไม่ไผ่ทั้งส่วนบันไดและตัวฝายที่อยู่ทั้งด้านหน้าและด้านหลังของตัวฝายโดยใช้กระสอบทรายเป็นตัวตัดวงจรมันน้ำ

แหล่งเรียนรู้เรื่องฝายมีชีวิต

ปัจจุบันมีการสร้างฝายมีชีวิตขึ้นแล้วประมาณ 200 แห่ง ผู้สนใจสามารถศึกษารายละเอียดได้จาก Facebook เครือข่ายฝายมีชีวิตแห่งประเทศไทย หรือไปเยี่ยมชมฝายมีชีวิตได้ ณ ที่ตั้งของฝายมีชีวิตดังรายละเอียดของฝายมีชีวิตบางแห่งตามตารางนี้

ชื่อฝายมีชีวิต	ที่ตั้ง	ผู้ประสานงาน
ฝายมีชีวิตห้วยลึก 1 (ไล่ออน)	ม.2 ต.กำแพงเขา อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช	สัญญา ไชยวรรณ (เอส) 081-273-7692
ฝายมีชีวิตไชยมนตรี	ม.1 ต.ไชยมนตรี อ.เมือง จ.นครศรีธรรมราช	ผญ.เดชฤทธิ์ ไชยกล 062-1191123
ฝายมีชีวิตยางค้อมร่วมใจ	ม.5-6 ต.ยางค้อม อ.พิปูน จ.นครศรีธรรมราช	สุทธิพงษ์ ทองจันทร์ 098-0747472
ฝายมีชีวิต คลองพุดทง	ม.6 ต.หินตก อ.ร่อนพิบูลย์จ.นครศรีธรรมราช	ณัฐนันท์ มีแก้ว 086-4798177
ฝายมีชีวิต ห้วยปริง (1)	บ้านทุ่งลานช้าง ต.หนองธง อ.ป่าบอน จ.พัทลุง	สิทธิพงษ์ สังข์เศรษฐ์ 084-7486700
ฝายมีชีวิตห้วยกลาย	ต.เขาปู่ อ.ศรีบรรพต จ.พัทลุง	ผญ.ดิเรก เกษม 087-2902473
ฝายมีชีวิต ตามอ	ม.1 ต.ธารคีรี อ.สะบ้าย้อย จ.สงขลา	
ฝายมีชีวิต หูแร่	เขาวังน้ำค้าง ต.ทุ่งตำเสา อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา	

ชื่อฝ่ายมีชีวิต	ที่ตั้ง	ผู้ประสานงาน
ฝ่ายมีชีวิต บ้านข้างเขื่อน กะปง	ต.เหลอ อ.กะปง จ.พังงา	ก้านันพีระยศ โสภภาพรณ 087-8890662
ฝ่ายมีชีวิต ควนสุบรรณ	ต.ควนสุบรรณ อ.บ้านนาสาร จ.สุราษฎร์ธานี	นายกา ชาญชัย 081- 607 3036
ฝ่ายมีชีวิตห้วยส้มกบ	ต.วิสัยใต้ อ.สวี จ.ชุมพร	ผญ.สุรพงษ์ 095 2577167
ฝ่ายมีชีวิตบ้านคลองกริม	ม.8 ต.หาดยาย อ.หลังสวน จ.ชุมพร	คุณยุพิน 081 - 880 4847
ฝ่ายมีชีวิตบ้านห้วยฮ่อม	ต.บ้านจันทร์ อ.กัลยาณิวัฒนา จ.เชียงใหม่	คุณพร้อมพันธ์ 084- 378 5531
ฝ่ายมีชีวิตห้วยหินฝน	ต.แม่ปะ อ.แม่สอด จ.ตาก	ผญ.สุวรรณ 089 - 567 8421
ฝ่ายมีชีวิตคลองตาเฮีย	บ้านโกรกมะขามป้อม ม.19 ต.ทับกุง อ.พระทองคำ จ.นครราชสีมา	ผญ.สนั่น 091 - 831 9636
ฝ่ายมีชีวิตบ้านดงมะไฟ	ต.มะเกลือใหม่ อ.สูงเนิน จ.นครราชสีมา	ผญ.ชัย 083- 025 1063
ฝ่ายมีชีวิตห้วยนกเอี้ยง	ต.นาดี อ.หนองแสง จ.อุตรธานี	อ.เชาว์ จันทร์ทุง 091- 772 8361
ฝ่ายมีชีวิตถ้ำหิน	ต.สวนผึ้ง อ.สวนผึ้ง จ.ราชบุรี	เอกวัฒน์ ตรีกรตรง 089-780 6866